

Hvornår blev de gamle ældre?

I dag er *de gamle* ældre end *de ældre*, men de kaldes som regel alle *de ældre*.

Hvordan er det gået til?

Der er en pudsig finurlighed i det danske sprog: En *gammel mand* er ældre end *en ældre mand*. Ifølge den grammatiske logik og gradbøjningen af tillægsordet gammel (ældre –ældst) skulle det ellers være omvendt.

Besyderligheds årsag er, at man på dansk kan benytte tillægsordenes komparativform i både i en relativ betydning (*han er ældre end hende*) og en absolut betydning (*en ældre mand*) (Rathje & Jensen 2004). Vi bruger den absolutte betydning, når vi taler om *den ældre mand*, men opfatter ham som *ynge* end den gamle mand. At kalde en person for *gammel* virker nedsættende, men at kalde en person *ældre* har (endnu?) ikke samme negative klang.

Sådan har det imidlertid ikke altid været. Anne Leonora Blaakilde argumenterer i bogen *Den store fortælling om alderdommen* for, at skiftet mellem betegnelserne *gammel* og *ældre* er sket i forrige århundrede (Blaakilde 1999:177). En mere præcis tidsangivelse af, hvornår man begyndte at foretage denne omskrivning, er der imidlertid ikke nogen, der har givet sig i kast med at fastslå.

Sproglige reparationer

Vi ved, at sproglige reparationer – som det hedder, når et sprogligt begreb bliver udskiftet med et andet – finder sted, når det gamle begreb har fået en negativ klang. Når der er tale om begreber, der beskriver en bestemt gruppe i samfundet, opstår denne sproglige slitage ofte, fordi samfundsgruppen er blevet marginaliseret, eller fordi dens særlige kendetegn er blevet tabu (Frost 1998:3). Hvis man kan tidsfæste, hvornår i det 20. århundrede det blev forbundet med social deroute at være gammel, har man således en god indikator for, hvornår den sproglige udskiftning fandt sted.

I forbindelse med undersøgelsen *Ældrebilledet i medierne gennem 50 år* blev det relativt hurtigt klart, at den sproglige reparation – fra *gammel* til *ældre* – fandt sted mellem 1953 og 2003 (Wien 2005). Det var derfor oplagt at benytte denne undersøgelses data-materiale til at indkredse tidspunktet mere præcist.

Undersøgelsen bygger på 1.672 avisartikler (incl. navnestof), der alle handler om ældre eller skønnes at være særligt

relevante for ældre. Artiklerne stammer fra seks stikprøver i fem dagblade i perioden 1953-2003. Materialet er analyseret både kvantitativt og kvalitativt, og det er primært brugt til at undersøge forskellige stereotype beskrivelser af de ældre (Wien 2005). For at kunne undersøge den sproglige reparation af de anvendte samlebetegnelser er hele materialet gennemgået en ekstra gang, og et par studentermedhjælpere har markeret, hver gang der optræder en samlebetegnelse for ældre mennesker. Materialet indeholder således alt i alt ca. 1.100 anvendelser af samlebetegnelser.

Mange betegnelser går naturligvis igen, så de 1.100 fundne anvendelser er sorteret i to omgange: Først i forhold til hvor hyppigt, hvilke betegnelser blev anvendt og på hvilket tidspunkt. Dernæst er de sorteret i forhold til samlebetegnelsernes emne.

Da de gamle blev ældre

Under den første sortering viste der sig hurtigt nogle spændende mønstre. For det første at den sproglige reparation er sket omkring 1970. Før 1970 var det tilsyneladende ikke nedsættende at tale

Betegnelsen *gammel* havde fået nogle negative konnotationer, så det ikke længere var pænt at kalde nogen for *gammel*. Der var behov for en sproglig reparation, og dermed blev de gamle mennesker *ældre*.

om ældre mennesker som *gamle mennesker*. Aviserne benyttede i hvert fald gerne betegnelsen *gammel* i portrætter, hvor man typisk skriver pæne ting om den portrætterede person. Men omkring 1970 ophørte det tilsyneladende at være god latin at kalde mennesker for *gamle*, eftersom betegnelsen blev skiftet ud med betegnelsen *ældre*.

Jeg kan naturligvis ikke give en udømmende forklaring på, hvorfor det netop skete omkring 1970 – sådanne ændringer er altid yderst komplekse – men jeg kan give et kvalificeret bud på dele af forklaringen.

I perioden fra 1950 til 1970 skete der store ændringer i Danmark: Landet forandrede sig fra at være et landbrugssamfund til at blive et industrisamfund (Mørch 1982:58ff). Denne omvæltning satte sig mange forskellige aftryk, og ét af aftrykkene ser ud til at være sprogligt: Nemlig udskiftningen af betegnelsen *gammel*.

I landbrugssamfundet omgærdedes ældre mennesker med stor respekt, fordi alder var lig med erfaring (Vincent 1995:42). Og erfaring var der stort behov for: Det var eksempelvis helt afgørende for gårdenes økonomi og dermed hele familiens velbefindende, at én havde begreb om, hvad der burde sås hvor og hvornår, hvornår afgrøderne skulle høstes, hvordan forrådet kunne konserveres, samt hvad besætningen af svin, høns, heste og køer kunne fejle, og hvordan de kunne helbredes. Erfaring havde af den grund stor værdi.

Overgangen fra landbrugssamfund til industrisamfund betød, at både de ældre og børnene forsvandt fra arbejdsmarkedet – dvs. det daglige arbejde på gården – og måtte dermed mere eller mindre passivt forsørges (Mørch 1996 : 436). Opbygningen af velfærdsstaten indebar, at den passive forsørgelse blev sat i system: Der blev indført fuld

folkepension til alle i slutningen af 1950erne (Petersen 2000:131), de første hjemmehjælpsordninger dukkede op (Fuglsang 2000), og i 1960erne nærmest eksploderede byggeriet af plejehjem.

De ældres forsvinden fra arbejdsmarkedet medførte desuden, at deres erfaring ikke længere havde samme værdi for de yngre generationer som tidligere. Da den erfaringsbaserede viden således mistede sin status, havde det at være gammel ikke længere nogen kvalitet. I løbet af årene medførte denne udvikling, at den respekt, der tidligere havde stået om gamle mennesker, forsvandt. Men ikke nok med, at den forsvandt, den blev også i nogen omfang erstattet af en mere negativt ladet opfattelse af de gamle som plejekrævende mennesker.

Den velmenende velfærdsstat havde tilsyneladende en bagside: Det var vanskeligt *både* at blive passivt forsørgt og at opnå omgivelsernes respekt. De ældre blev en marginaliseret samfundsgruppe, der ofte blev betragtet som svag. Heri findes formentlig årsagen til den omtalte sproglige reparation: Betegnelsen *gammel* havde fået nogle negative konnotationer, så det ikke længere var pænt at kalde nogen for *gammel*. Der var behov for en sproglig reparation, og dermed blev de gamle mennesker *ældre*.

Store befolkningsgrupper

Selv om den institutionelle udvikling i 1960ernes Danmark spiller en væsentlig rolle for den sproglige reparation, var den ikke ene om at slide betegnelsen *gammel* op. Det spillede givetvis også en rolle, at de ældre ikke rigtig var på dagsordenen i slutningen af 1960erne. I stedet var de unge i centrum: De var dem, der satte dagsordenen i forhold til musik, mode, nye familieformer, madvaner osv. (Hansen et al. 2001:383-384).

Forfatteren argumenterer for, at opbygningen af velfærdsstaten i 1960'erne på sin vis overflødiggjorde de gamle og erstattede deres tidligere status med et socialt stigma – og at der netop derfor var behov for en ny, mere neutral gruppebetegnelse. *De gamle* blev til *de ældre*. Artiklen bygger på bogen *Ældrebilledet gennem medierne gennem 50 år*.

Charlotte Wien er lektor, ph.d. ved Institut for Statskundskab, Journalistuddannelsen ved Syddansk Universitet.

chw@sam.sdu.dk

I 1980erne og 1990erne begyndte de ældre at tage til genmæle mod den omfattende klientgørelse, de havde været udsat for i kølvandet på dannelsen af velfærdsstaten og afviklingen af landbrugssamfundet.

Det er interessant, at samfundets øjne omkring 1970 ikke længere hvilede så meget på de ældre som tidligere. Vi ved fra amerikanske undersøgelser, at når en gruppe i samfundet er meget stor, betydningsfuld og synlig, har det i sig selv en positiv effekt på den måde, gruppen beskrives på af andre grupper. Beskrivelserne bliver ganske enkelt mindre stereotype og mere varierede – det kan måles helt ned i antallet af forskellige samlebetegnelser, der bliver brugt til at beskrive gruppen med (Ruscher 2001:23-24).

I datamaterialet kan man se et markant fald i såvel antallet af artikler fra perioden omkring 1970, der handler om ældre, som i antallet og variationen af de forskellige samlebetegnelser, der bliver brugt om de ældre. Billedet af de ældre var med andre ord relativt stereotyp og byggede på ret få artikler – hvoraf de ældre stort set ikke bidrog selv. Også i den forstand var de gamle blevet marginaliseret. Man kan derfor ikke udelukke, at mediebilledet af de ældre også var med til at slide betegnelsen *gamle* op, og det øgede behovet for en ny betegnelse, nemlig ordet *ældre*.

Bliver de ældre til seniorer?

Blaakilde skrev i 1999, at hun så tegn på, at betegnelsen *ældre* var ved at blive udskiftet med betegnelsen *senior* (Blaakilde 1999:177). En påstand, som helt oplagt kan afprøves mod den sidste halvdel af mit datamateriale. Den insti-

tutionelle indretning af den danske velfærdsstat er ikke blevet ændret grundlæggende siden 1970, hvor betegnelsen *ældre* vandt indpas.

Undersøgelsen af senere sproglige udskiftninger kan derfor ikke – ligesom udskiftningen af betegnelsen *gamle* – begrundes med grundlæggende samfundsomvæltninger. Derfor starter efterforskningen et andet sted, nemlig ved mediernes måde at skrive om de ældre på.

I forhold til perioden omkring 1970 viser materialet en helt anderledes ordrighed fra begyndelsen af 1980'erne og i 1990'erne. Her var der igen (som i 1950'ernes landbrugssamfund) stor variation i avisernes brug af samlebetegnelser om ældre: For eksempel dukkede betegnelser som *seniorer* og *de gråsprængte* op i perioden. *De ældre* kom igen på banen, og den større sproglige variation var med til at afmarginalisere gruppen.

Aktiveringen af de ældre var dog ikke udelukkende et sprogligt fænomen: I perioden fra begyndelsen af 1980'erne til begyndelsen af 1990'erne tog de ældre til genmæle mod den omfattende klientgørelse, de havde været udsat for i kølvandet på dannelsen af velfærdsstaten og afviklingen af landbrugssamfundet. Katalysatoren kan meget vel have været den såkaldte Ældrekommission, som udgav en række rapporter i begyndelsen af 1980'erne. De gav i hvert fald anledning til en helt ny ældre-

politik: I stedet for passiv forsørgelse og plejehjemsplads skulle de ældre tilbydes hjælp-til-selvhjælp og mulighed for at blive længst muligt i eget hjem (Ældrekommissionen 1982). Samtidig begyndte aviserne at skrive om pensionistforeninger og ældreorganisationer, der direkte kaldtes kamporganer (fx *Landsforeningen af Aktive Pensionister*, *De Grå Pantere* og *C-Holdets Oprør*), og de ældre selv bidrog i langt højere grad end tidligere til debatten med læserbreve (Wien 2005).

Man kan argumentere for, at alderdommen i dag har en anden karakter end i 1970'erne, ligesom den havde en anden karakter omkring 1970, end den havde i landbrugssamfundet. Teoretisk set giver det derfor god mening at forvente endnu en sproglig reparation. Man kan forestille sig, at betegnelsen *ældre* er blevet slidt og for nært associeret med de passive og svage marginaliserede *ældre* på 1970'ernes plejehjem. Betegnelser som *senior* kan muligvis skabe større overensstemmelse mellem de ældres virkelighed og den forestilling, sproget tillader os at have om dem.

Politikken afspejles i sproget

Selvom der påviseligt er blevet større variation i de begreber, man har brugt til at beskrive ældre mennesker med siden 1980'erne, kan man ikke på baggrund af mit datamateriale med nogen ret hævde, at der rent faktisk er sket en

Og må jeg være den første til at ønske Dem tillykke med den ny stok, Fru Thomsen? Det er så trygt og godt at blive ældre.

sproglig udskiftning af betegnelsen *ældre* til fordel for *senior*. Men den kan stadig nå at komme – i hvert fald ville det ikke være overraskende, hvis det skete.

Sammenfattende kan man sige, at denne undersøgelse tyder på, at beskrivelsen af den ældste aldersgruppe i samfundet ændrede sig markant omkring 1970. Fra undersøgelsens start i 1950'erne og frem til omkring 1970 blev mennesker i denne aldersgruppe betegnet som *gamle*. Efter skæringsperioden kaldte man den samme aldersgruppe for *ældre* i stedet.

Nok så interessant er det naturligvis at spørge, hvorfor denne sproglige udskiftning fandt sted, og hvorfor den fandt sted netop på dette tidspunkt. Fra litteraturen ved vi, at udskiftninger finder sted, når gamle betegnelser er slidte og indeholder for mange uønskede konnotationer. Mine undersøgelser viser derudover, at udskiftningen helt overordnet kan ses som en konsekvens af to væsentlige samfundsmæssige forandringer: Dels skiftet fra landbrugssamfund til industrisamfund og dels udviklingen af velfærdsstaten. I denne overgangsfase blev de ældre marginaliseret, og de unge krævede og fik enorm opmærksomhed. Erfaringens – og dermed alderdommens – værdi blev devalueret, og ungdommens værdier blev skattet langt mere af samtiden.

I 1980'erne og 1990'erne tog de ældre til

genmæle og kæmpede sig tilbage i offentlighedens opmærksomhed. Med Ældrekommissionens rapporter i ryggen blev de svage plejehjemsboere til stærke, selvhjulpne og selv-scenesættende ældre. Beskrivelsen af de ældre har således ændret sig endnu engang, men den har endnu ikke afstedkommet en sproglig udskiftning. Vi kalder stadig ældre for *ældre*.

Helt generelt må man sige, at tidsånden, den måde vi opfatter hinanden på og den førte politik, ser ud til at afspejle sig helt ned i de ord vi – og medierne – bruger om hinanden i dagligdagen.

Referencer

- Blaakilde, A. L. (1999). *Den store fortælling om alderdommen*. København: Munksgaard.
- Frost, P. (1998). Halvfemsernes sprogstrid – om politisk korrekthed. *Nyt fra Sprognævnet* 3 (september): 12.
- Fuglsang, L. (2000). Handlingsrummet for en fleksibel og interaktiv arbejdsmodel i hjemmehjælpen – om mellemlederens ændrede rolle. *ARBEJDSLIV* Nr. 2(3), pp. 7-25.
- Hansen, I. F. & J. A. Jørgensen, et al. (2001). *Litteraturhåndbogen – Litteraturhistorisk oversigt*. København: Gyldendal.
- Mørch, S. (1982). *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*. København: Gyldendals Bogklub.
- Mørch, S. (1996). *Den sidste Danmarkshistorie*. København: Gyldendal.

Petersen, J. H. (2000). *Socialøkonomi og – politik*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Rathje, M. & J. N. Jensen (2004). *Ud med sproget*. København: Danmarks Radio, P1.

Ruscher, J. B. (2001). *Prejudiced Communication – A Social Psychological Perspective*. New York: The Guilford Press.

Vincent, J. A. (1995). *Inequality and Old Age*. London: Routledge.

Wien, C. (2005). *Ældrebilledet i medierne gennem 50 år. En undersøgelse af ældrestereotyper i dagbladene fra 1953 til 2003*. Odense, Syddansk Universitetsforlag.

Ældrekommissionen (1982). *Sammenhæng i ældrepolitikken. Ældrekommissionens 3. og afsluttende delrapport*. København.